

ԳԵՒՈՐԳ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՀԱՄԵ ներկայացուցական ժողովի պատգամավոր (Գուգարաց թեմ)

ՍԵՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՀԱՍԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ՀԱՍԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՂԱԽ¹

*«Զգեցարուք... զգույթ, զողորմություն, զքաղցրություն, զխոնարհություն, զհեզություն,
զերկայանտություն... Եւ ի վերայ ամենայնի զսէրն, որ է զաւղ կատարմանն»*

Կողոս. Գ. 14:

Ա. Խաղաղություն. Գիտություն, համացանցի եւ տեղեկատվական համակարգի սրընթաց զարգացման շնորհիվ՝ երկիր մոլորակի բոլոր ազգերը, ժողովուրդներն ու անհատները, որտեղ էլ գտնվեն, դարձել են «մերձավոր հարեւաններ» եւ անխուսափելիորեն կիսում են միմյանց դժվարությունները: Հետեւաբար՝ խաղաղությունը միայն համընդհանուր կարող է լինել: Մեկուսի խաղաղությունն չի լինում, քանզի որեւէ տանը բռնկված հրդեհն չի կարող չխաթարել հարեւանի անդորրը:

Բ. Արդարություն. Աշխարհը խաղաղ կարող է լինել, եթե այնտեղ տիրում են իրավունքն ու արդարությունը: Որեւէ հարուստ երկրում առատ ու ճոխ կյանքը չի կարող արդար եւ իրավացի² համարվել, երբ ամեն օր հեռու կամ մոտ երկրներում հազարավոր մարդիկ են մահանում այնպիսի հիվանդություններից, որոնց բուժումը վաղուց հայտնի է, կամ զոհվում են տարբեր պատճառներով, որոնք, սակայն, կարելի էր կանխարգելել: Հետեւաբար՝ չի լինում նաեւ մեկուսի արդարություն: Մեկ քաղաքում, մեկ երկրում կամ մեկ աշխարհամասում պարսպապատ «արդարությունը» ճշմարիտ արդարություն չէ, ուստի

¹ Սույն հոդվածը «Խաղաղություն եւ գործողություն առանց բռնության» 9-րդ միջազգային համաժողովի երրորդ լիագումար նիստում (2017 թ., 17-20 դեկտեմբեր, Հնդկաստան՝ ք. Ջայփուր) հեղինակի ներկայացրած հիմնադրությունների հայերեն տարբերակն է:

² Բազմաթիվ լեզուներով «իրավացի» նշանակում է նաեւ «արդարացի», «ճշմարիտ», «ուղիղ»: Այս եզրի վերաբերյալ առավել մանրամասն տե՛ս Գ. Մանուկյան, Մարդու իրավունքների հասկացությունը, Վանաձոր, 2000, էջ 11. հմմտ. «Մարդու իրավունքներ», Ձեռնարկ ուսուցչի համար, Վանաձոր, 2002, էջ 9:

եւ հարատեւ չէ: Արդարությունը կարող է միայն համընդհանուր լինել³: Եւ միայն համընդհանուր արդարությունից կարող է բխել համընդհանուր խաղաղությունը:

Սակայն ծառանում է կարեւոր մի հարց. որքանո՞վ են համընդհանուր արդարությունն ու համընդհանուր խաղաղությունն իրատեսական եւ մատչելի:

Հայտնի է խաղաղության հաստատման՝ երկու խմբի տրոհվող մոտեցում-տեսություն՝ աշխարհիկ ու հոգեւոր: Աշխարհիկներից հիշատակելի են՝ ուժով խաղաղության հաստատման տեսությունը⁴, քաղաքական տարբեր գաղափարախոսությունների համագոյակցության մասին մոտեցումները⁵, խաղաղության ժողովրդավարական տեսությունը⁶, խաղաղության կապիտալիստական տեսականը⁷, երկուստեք երաշխավորված

³ Համընդհանուր արդարություն ասելով՝ հասկանում ենք միջանձնային, միջքաղաքակրթական, միջմշակութային հարաբերություններում՝ համայն մարդկության, ազգերի եւ հասարակությունների՝ հոգեւոր ու նյութական ողջամիտ շահերի, հետաքրքրությունների բավարարման հավասար հնարավորություններ ընձեռող իրավիճակ:

⁴ Խաղաղության հաստատման ամենահին տեսությունն է: Հին Եգիպտոսում Ռամզես Բ. (Ք. ծ. ա. 1279–1213 թթ.) փարավոնն իր հզորությամբ համարվում էր «ներդաշնակության եւ հավասարակշռության պահպան» (https://www.ancient.eu/Ramesses_II/): Պետք է նշել, որ խաղաղության հաստատման ուժային հայեցակարգ այսօր եւս գործում է: Աշխարհի հզոր երկրները համեմատաբար թույլերին քաղաքական եւ տնտեսական միջոցներով ու պատիժներով արգելում են զարգացնել միջուկային ծրագրեր՝ միաժամանակ ավելացնելով եւ արդիականացնելով իրենցը: Համաձայն Ստոքհոլմի Խաղաղության միջազգային հետազոտական ինստիտուտի (Stockholm International Peace Research Institute) 2017 թ. գեկույցի՝ ԱՄՆ-ն իր ռազմական ծախսերով (610 մլրդ դոլար) գերազանցում է աշխարհի ցանկացած երկրի: Ըստ գեկույցի՝ «...ակնկալվում է, որ եկող տարի ԱՄՆ-ն զգալիորեն ավելին կծախսի՝ այդ թվում իր սովորական ու միջուկային սպառազինության արդիականացման վրա»: Չեկույցը նշում է, որ ՆԱՏՕ-ի անդամ 29 երկրները 2017 թ. զենքի ու սպառազինության վրա ծախսել են 900 մլրդ դոլար, որը գերազանցում է ամբողջ աշխարհի զենքերի ու սպառազինության վրա ծախսված գումարը՝ 1.7 տրիլիոն դոլար. տե՛ս <https://www.cnn.com/2018/05/02/global-military-spend-rose-to-1-point-7-trillion-in-2017-arms-watchdog-says.html>:

⁵ Օրինակ՝ մարքսիստական տեսանկյունի համաձայն՝ աշխարհում պետք է վերջնական խաղաղություն հաստատվեր պրոլետարիատի համաշխարհային հեղափոխության հաղթանակից հետո:

⁶ Այս տեսության կողմնակիցները կարծում են, որ ժողովրդավար պետությունների միջեւ պատերազմների հավանականությունը գրեթե բացառված է. սակայն պատմությունը հերքում է այդ պնդումները:

⁷ «The Roots of War» հոդվածում Էյն Ռենդը (Ayn Rand /1905–1982 թթ./ Ալիսա Ռոզենբաում) նշում է, որ պատմության մեջ պատերազմների մեծ մասի պատճառը տնտեսության կենտրոնացված վերահսկողության տակ գտնվելն է եղել, եւ տնտեսության մասնավորեցումը, որոշ բացառություններով հանդերձ, մարդկությանը տվեց խաղաղության ամենատեղիվար ժամանակաշրջանը՝ Նապոլեոնյան պատերազմների ավարտից (1815 թ.) մինչեւ Առաջին աշխարհամարտ (1914 թ.):

որնչացման տեսությունը⁸, համաշխարհայնացումը (գլոբալացում)⁹ կամ դրանով ուղենշվող ճանապարհը եւ այլն:

Խաղաղության հաստատման վերաբերյալ հոգեւոր մոտեցումները պայմանավորված են կրոնական տարբեր ուղղությունների սուրբգրային, հոգեւոր-դավանաբանական համապատասխան դրույթներով. ի տարբերություն խաղաղության հաստատման վերաբերյալ աշխարհիկ տեսությունների՝ հոգեւոր մոտեցումներն ունեն մեկ կարեւոր ընդհանրություն՝ հոգեւորությունը (spirituality):

Գ. Հոգեւորությունն ու ներքին խաղաղություն. Նյութական, տեսանելի աշխարհում համընդհանուր արդարության ու խաղաղության հաստատումը հնարավոր է միայն հոգեւոր, ներքին խաղաղության առկայության դեպքում: Սա նշանակում է, որ խաղաղության հաստատման խնդիրը դիտարկելու եւ դրա լուծմանը հասնելու համար հարկ է նյութական, տեսանելի աշխարհից հայացքն ուղղել դեպի հոգեւոր աշխարհ, իսկ մարդկային հասարակությունից՝ դեպի անհատն ու նրա ինքնությունը, նրա ներքին էությունը՝ «ես»-ը:

Մեր այս պնդման առնչությամբ բերենք ընդամենը երկու դիտարկում: Հայտնի է չվեզ դիվանագետ, տնտեսագետ, ՄԱԿ-ի երկրորդ գլխավոր քարտուղար Դազ Համարչուրի (1905–1961 թթ.) հետեւյալ հայտարարությունը. «Առանց հոգեւոր վերածննդի՝ աշխարհը երբեւէ խաղաղություն չի ունենա»¹⁰: Ուշագրավ է նաեւ Վահան Տերյանի «Հոգեւոր Հայաստան» (1914 թ.) հոգվածը, որտեղ նա գրում է. «Եթե յիշուի այսօր պարզուստ է հայության սիրտը դեպի ապագան, եթե յիշուի հաւատում է նա իր ապագային, ապա իր հայեացքը ոչ միայն դեպի Վան կամ Էրզրում պիտի ուղղի, այլ իր ներսը, իր հոգու խորքը՝ տեսնելու համար, թե կա՞յ արդեօք իր մէջ այն ամենը, որ կենդանություն է ներշնչում մեր նիւթական հայրենիքին, այդ Վան եւ Մուշ եւ Էրզրումին: Իսկ եթե կայ, ապա նա չի նստի ծոյլ եւ անհաւատ, այլ կամքի մի գերագոյն թափով կձեռնարկի այդ Հոգեւոր Հայրենիքի վերակառուցման:

Մեր երկիրը աւերակների երկիր է, աւերուած մի Հայրենիք, որ մենք այսօր կամենում ենք կենդանացնել, որին կամենում ենք նոր կեանքի

⁸ Վերոհիշյալ տեսության կողմնակիցները սառը պատերազմի ժամանակաշրջանում իրենց մոտեցումները բացատրում են մահերի այն աստիճան ավելացումով՝ մինչեւ որ պատերազմը որեւէ կողմին այլեւս ձեռնտու չի լինում, եւ պատերազմն ինքնին դառնում է անիմաստ:

⁹ Այս տեսության կողմնակիցները կարծում են, որ համաշխարհային պետության ստեղծումով, ի վերջո, կհաստատվի վերջնական խաղաղություն:

¹⁰ <http://www.azquotes.com/quote/1460200>:

կոչել: Մեր Հոգեւոր Հայրենիքը նոյնպէս աւերուած մի երկիր է, եւ այդ աւեր ու անաւարտ շէնքերը կանգնեցնելու համար որպիսի՝ ջերմ սէր, որպիսի անձնուիրութիւն, որպիսի բուռն ոգեւորութիւն է հարկաւոր:

Քննեցէ՛ք ձեր սիրտը եւ նայեցէ՛ք, թէ կա՞յ արդեօք այնտեղ հաւատ, որով պիտի կենդանանայ մեր այդ Հոգեւոր Հայաստանը. եթէ չկայ, ապա զուր են ձեր ջանքերը նիւթական Հայաստանի համար... Նա չի կենդանանայ: Նա հոգո՛վ միայն կարող է կենդանի լինել... Իսկ երբ դա լինի, ես հաւատում եմ, կլինի եւ Հոգեւոր Հայաստանը, կենդանի կլինի մեր Հայրենիքը, ուրեմն կենդանի կլինի եւ այն Հայաստանը, որի համար մեր ժողովուրդը թափում է այսօր իր արիւնը»¹¹:

Հետաքրքիր իրողութիւն ունենք. երբ մարդը մեղանչեց, որոշակիորեն միայնակ էր: Չկային ո՛չ հարեւաններ, ո՛չ ընկերներ, ո՛չ ազգեր ու ռասաներ, որոնց վրա կարելի կլինէր բարդել մեղքը: Սակայն մեր նախահայրը, խոստովանելու եւ ապաշխարելու փոխարեն, կամեցավ իրենից «վանել» մեղքը. նա ասաց. «Կինս գոր ետուր ընդ իս՝ սա ետ ինձ ի ծառոյ անտի եւ կերայ» (Ծննդ. Գ. 12):

Մարդու գործած առաջին մեղքն առավել պարզորոշ, հատկանշական կերպով է ցույց տալիս, որ մարդ արարածի հիմնական խնդիրը ոչ թե ընկերոջ, որեւէ կառույցի, հաստատութեան կամ նույնիսկ թշնամական պետութեան հետ է աղերսվել, այլ նրա իսկ ներսում է եղել ի սկզբանե:

Ներքին, հոգեւոր խաղաղութիւն նվաճելու դեպքում արտաքին որեւէ հակառակորդ, որեւէ թշնամի չեն կարող խաթարել ո՛չ անձի, ո՛չ երկրի եւ ո՛չ աշխարհի խաղաղութիւնը: Բայց դա հնարավոր է միայն առ Աստված անմնացորդ սիրո՝ «Սիրեսցես զՏէր Աստուած քո յամենայն սրտէ քումմէ, եւ յամենայն անձնէ քումմէ, եւ յամենայն մտաց քոց» (Մատթ. ԻԲ. 37. հմտ. Մարկ. ԺԲ. 30 եւ Ղուկ. Ժ. 27) եւ ընկերոջ հանդեպ ճշմարիտ, անկեղծ սիրո միջոցով («Սիրիր ընկերոջդ՝ քո անձի պէս»¹²):

Դ. Ճշմարիտ սէր. Մարդը կարող է ներքին խաղաղութեան հասնել, եթե ունի հոգեւոր գործութիւն եւ ճշմարիտ սէր: Սակայն ո՞րն է ճշմարիտ սէրը... Թերեւս անկարելի է այստեղ իրավաբանական, հոգեբանական կամ գիտական այլ բնագավառի վերաբերող սպառիչ ձեւակերպում գտնել: Փոխարենը պատասխանը կարող ենք գտնել Աստվածաշնչում. Հովհաննու ավետարանը պատգամում է. «Մեծ եւս՝ քան զայս սէր՝ ոչոք ունիցի, եթէ զանձն իւր դիցէ ի վերայ բարեկամաց իւրոց...» (Յովհ. ԺԵ. 13):

¹¹ Վ. Տերյան, Երկերի ժողովածու, չորս հատորով, հտ. 3, Երեւան, 1975, էջ 116–117:

¹² Մատթ. ԻԲ. 39:

Հենց այդ սերն է, որ ի զորու է բժշկելու աշխարհի չարությունն ու ատելությունը եւ խաղաղություն պարգեւել:

Հռոմի պապ Ֆրանցիսկոս Ա.-ն 2017 թ. հոկտեմբերի 2-ին երկնային ծիրում գտնվող տիեզերագնացների հետ տեսակամուրջի ժամանակ սերն անվանել է «աշխարհի հիմնական շարժիչ ուժ»¹³: Երջանկահիշատակ հայրապետ Վազգեն Ա. Պալճյանը (1955–1994 թթ.) կրկնում էր Կորնթացիներին ուղղված Ա. թղթի ԺԳ. 8 տողը՝ «Մէր՝ ոչ երբէք անկանի»: Եւ զարմանալի է, որ Պողոս առաքյալի հիշյալ թղթի բովանդակությունից կարելի է եզրակացնել՝ սերը հավատից ոչ պակաս կարեւոր ու զորեղ է. «...Եւ եթէ ունիցիմ գմարգարեութիւն, եւ գիտիցեմ զխորհուրդս ամենայն, եւ զամենայն գիտութիւն. եւ եթէ ունիցիմ զամենայն հաւատս՝ մինչեւ զլերիսս փոփոխելոյ, եւ սէր ոչ ունիցիմ, ոչինչ եմ» (ԺԳ. 2): Ինչպես գրված է Սուրբ Գրքում, «Աստուած սէր է...» (Ա. Յովհ. Դ. 8), եւ Նա խաղաղություն, երջանկություն տենչացող մահկանացուից ակնկալում է, որ վերջինս հաղթանակ տանի իր «ես»-ի հանդեպ ու ապրի Աստծու եւ իր նմանի հանդեպ անսահման սիրով: Եւ որքան անիրականանալի է թվում սեփական «ես»-ի, հպարտության մերժումը, ինքնասիրության ոչնչացումը, թշնամուն սիրելը, նույնչափ անիրականանալի է խաղաղությունը՝ համընդհանուր խաղաղությունը: Մարդկությունը մշտապես փորձել է արդարություն եւ խաղաղություն հաստատել օրենքներ ընդունելու, կանոններ սահմանելու կամ համաձայնագրեր կնքելու միջոցով, սակայն հաջողության չհասնելով՝ կարծել է, թե իրավական այդ փաստաթղթերն են թերի, եւ դա է խնդիրների բուն պատճառը. մինչդեռ իրականում աշխարհը տառապում է անհավատությունից եւ սիրո պակասից: Տեսանելի անարդարությունն ու անիրավությունը, ավերածությունը եւ արյունահեղությունն այդ սիրո պակասի արտաքին, անխուսափելի դրսեւորումներն են միայն, իսկ սերը լավագույն շաղախը կարող է լինել համընդհանուր արդարություն, ազգային ու միջազգային մակարդակներում իրավունքի տիրապետություն եւ դրանից բխող համընդհանուր խաղաղություն հաստատելու համար¹⁴:

Եզրահանգում. Համընդհանուր արդարությունն ու խաղաղությունն անհնար են առանց հոգեւոր վերածննդի, հավատի ու սիրո: Հետեւաբար՝ աշխարհը սննդից, մաքուր ջրից եւ շրջակա միջավայրի պահպանությունից առավել կարիք ունի զորացնելու հավատն ու սերը Աստծու, իր նման

¹³ Վերցված է «Ազատություն» ռադիոկայանի 2017 թ. հոկտեմբերի 2-ի հաղորդումից (<https://www.azatutyun.am/a/28819761.html>):

¹⁴ «Սերը... ամեն ինչ միավորում է հրաշալի միասնությամբ» (Կող. Գ. 14):

մարդ արարածի, կենդանի եւ անկենդան ամբողջ բնության հանդեպ: Այդ դեպքում ոչ միայն արդարությունն ու խաղաղությունը, այլ նաեւ նյութական անհրաժեշտ բարիքները մարդկությանը կտրվեն «ավելիով», ինչպես ասված է՝ «Խնդրեցէք նախ զարքայութիւն Աստուծոյ եւ զարդարութիւն նորա, եւ այդ ամենայն յաւելցի ձեզ» (Մատթ. 2. 33):

РЕЗЮМЕ

Мир может быть мирным, если в нем царят право и справедливость. Изолированной справедливости не бывает. Загороженная справедливость в одном городе, стране или континенте не является правдивой и поэтому не может быть прочной. Справедливость может быть только всеобщей. И лишь из всеобщей справедливости может вытекать общий мир.

В материальном, видимом мире справедливость и мир возможны лишь при наличии духовного, внутреннего мира.

Духовный мир возможен при снисходительности и истинной любви ко всем. Человек может любить своего даже истязателя, если познает и любит своего Бога всем сердцем и всей душой. Следовательно, любовь может быть лучшим спржением всеобщей справедливости и вытекающего из нее всеобщего мира.

SUMMARY

Peace can be only universal. It cannot be isolated. (A fire breaking out at home cannot but undermine the peace of neighbors).

The world can achieve universal peace if justice rules there. Justice also cannot be isolated. (Fenced-in justice cannot be everlasting). It can be only global and global justice is an important precondition for the universal peace.

However, global justice and universal peace in our visible world would not be achievable without spirituality and inner peace.

Spiritual, inner peace would be accessible through the sincere forgiveness and love for everyone. A man can also love his torturer, if he recognizes and loves his God with all his heart and with all his soul. Consequently love may be the best mortar of global justice and universal peace arising from it.

